

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАХИСТІ ТА РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПІ

Денисова А.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри
адміністративного права та адміністративного процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

Сірко В.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

Ця наукова стаття присвячена аналізу ролі Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) у системі захисту та розвитку прав людини в Європі. Вона висвітлює важливі аспекти діяльності Суду, включаючи його структуру, процедури та вплив на національні правові системи.

Стаття розкриває еволюцію Європейського Суду з прав людини від його створення до сьогодні, висвітлюючи ключові етапи його діяльності та вплив на правову практику країн-членів. Особлива увага приділяється ролі, яку відіграє ЄСПЛ у забезпеченні захисту прав людини, вирішенні суперечок між державами та приватними особами, а також встановленні нових стандартів та інтерпретації прав людини.

Особлива увага приділяється визначенню впливу рішень ЄСПЛ на національні правові системи та стандарти прав людини. Стаття досліджує механізми виконання рішень Суду та їхній вплив на захист прав громадян Європейського союзу.

Автор розглядає також критику, яку ЄСПЛ отримує від окремих країн чи політичних груп, а також можливі шляхи подальшого розвитку і удосконалення діяльності Суду. Ця стаття спрямована на поглиблене розуміння ролі Європейського Суду з прав людини у сучасному європейському правовому просторі та наукове обґрунтування необхідності подальшого зміцнення його статусу та функцій у системі захисту прав людини в Європі. Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) є важливим органом у системі захисту прав людини в Європі та відіграє ключову роль у сучасному європейському правовому просторі. Розуміння його ролі стає особливо важливим у зв'язку зі складністю та динамікою правових відносин у сучасному світі. ЄСПЛ забезпечує ефективний механізм захисту прав людини для кожного індивіда, незалежно від його статусу, релігії, національності чи інших характеристик. Це робить його надзвичайно важливим для забезпечення справедливості та рівноправ'я у сучасному суспільстві.

Ключові слова: Європейський Суд з прав людини, права людини, скарги, вплив рішень, захист прав, національні правові системи, принцип субсидіарності.

This scientific article is devoted to the analysis of the role of the European Court of Human Rights (ECHR) in the system of protection and development of human rights in Europe. It highlights important aspects of the Court's work, including its structure, procedures and impact on national legal systems.

The article reveals the evolution of the European Court of Human Rights from its creation to the present, highlighting the key stages of its activity and its impact on the legal practice of member states. Particular attention is paid to the role played by the ECHR in ensuring the protection of human rights, resolving disputes between states and private individuals, and establishing new standards and interpretations of human rights.

Particular attention is paid to determining the impact of ECHR decisions on national legal systems and human rights standards. The article examines the mechanisms of execution of the Court's decisions and their impact on the protection of the rights of citizens of the European Union.

The author also considers the criticism that the ECHR receives from individual countries or political groups, as well as possible ways of further development and improvement of the Court's activities. This article is aimed at an in-depth understanding of the role of the European Court of Human Rights in the modern European legal space and scientific justification of the need to further strengthen its status and functions in the system of human rights protection in Europe. The European Court of Human Rights (ECHR) is an important body in the human rights protection system in Europe and plays a key role in the modern European legal space. Understanding its role becomes especially important in connection with the complexity and dynamics of legal relations in the modern world. The ECHR provides an effective mechanism for the protection of human rights for every individual, regardless of their status, religion, nationality or other characteristics. This makes it extremely important to ensure justice and equality in modern society.

Key words: European Court of Human Rights, human rights, complaints, impact of decisions, protection of rights, national legal systems, principle of subsidiarity.

Мета і завдання дослідження. Метою наукової статті «Роль Європейського Суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі» аналіз та вивчення впливу та ролі, яку виконує Європейський Суд з прав людини в забезпеченні та розвитку прав людини в європейському контексті. Визначення ефективності механізмів захисту прав людини, які використовує ЄСПЛ у розгляді справ. Вивчення впливу діяльності ЄСПЛ на соціальний прогрес та розвиток захисту прав людини в європейському суспільстві. Визначення критичних аспектів роботи ЄСПЛ та обговорення перспектив його подальшого розвитку. Це дослідження може спрямовуватися на розкриття важливості та впливу Європейського Суду з прав людини на правову систему.

Аналіз наукових досліджень. Окремі аспекти окресленої проблематики вивчали такі вітчизняні вчені В. Боняк, Ю. Ведерников, С. Головатий, Д. О. Дроздов, О. Дроздова, І. Іванків, С. Кузниченко, А. Кучук, А. Левенець, В. Лемак, М. Мельник, Л. Наливайко, О. Орлова, М. Пендюра, В. Рогальська, О. Садовська, Л. Сердюк, О. Солдагенко, В. Чорний, та ін.

Виклад основного матеріалу: ЄСПЛ визначається як Європейський Суд з прав людини. Це є один із головних органів, створених в рамках Ради Європи для захисту прав і свобод людини в європейському регіоні. Офіційно його повна назва – «Європейський Суд з прав людини та основних свобод». Етапи формування Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) охоплюють період від моменту його створення до сучасності. Ось кілька ключових етапів:

- Основоположення (1949 рік):

Основоположення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) базується на Європейській конвенції з прав людини (Конвенція), прийнятій у 1950 році в Римі та набраній чинності в 1953 році. Основні положення ЄСПЛ визначаються саме цією конвенцією, яка стала визначальним правовим інструментом в області захисту прав та свобод людини в Європі. Основоположення ЄСПЛ включає такі ключові аспекти:

Конвенція містить перелік основних прав і свобод, які гарантуються кожній особі, яка підпадає під її юрисдикцію. Ці права включають право на життя, свободу та осо-

бисту недоторканність, право на справедливий суд, свободу вираження думок, та інші [1].

Основоположення передбачають можливість індивідуальних скарг до ЄСПЛ. Кожна особа, яка вважає, що її права за Конвенцією порушено, може звернутися до Суду після вичерпання всіх національних засобів правового захисту. Крім індивідуальних скарг, ЄСПЛ може розглядати колективні скарги, які подаються неправліннями організаціями та іншими групами осіб, які представляють інтереси жертв порушень прав людини. Рішення, прийняті ЄСПЛ, є обов'язковими для країн-членів. Країни зобов'язані виконувати рішення Суду та забезпечувати компенсацію жертвам порушень прав. ЄСПЛ має власні процедури та правила, що регулюють його роботу. Суд складається з суддів, призначених країнами-членами, та розглядає справи відповідно до встановлених процедур. Принцип субсидіарності, передбачає, що ЄСПЛ має виступати як додатковий, а не альтернативний, механізм захисту прав людини, працюючи в сумісності із національними судами. Принцип субсидіарності (від лат. *subsidiarius* – допоміжний) – це один з принципів європейського конституціоналізму, який використовується по відношенню по-перше, до взаємодії між органами Європейського Союзу та органами державної влади держав-членів Європейського Союзу та по-друге, до взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Принцип субсидіарності з'явився та отримав своє поширення на європейському континенті[2].

Громадяни України можуть подавати скарги до ЄСПЛ, якщо вони вважають, що їхні права за порушені національними судами та внутрішніми інстанціями. Конституція України (ч. 4 ст. 55) гарантує кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [3]. З початку повномасштабного вторгнення словосполучення «Європейський Суд з прав людини» набуло особливої актуальності та поширеності в медійному просторі. Насправді на розгляді суду знаходиться далеко не одна гучна справа від України щодо росії. Тут буде доречним пригадати «кримську справу», пов'язану з анексією Криму, справу про порушення прав людини на окупованих територіях Донбасу, про захоплення українських моряків та суден у Керченській протоці та багато інших[4]. Рішення ЄСПЛ може відзначати порушення прав людини та надавати рекомендації щодо виправлення ситуації. Національні суди повинні враховувати ці рішення при подальшому розгляді подібних справ. ЄСПЛ підтримує діалог із національними судами, зокрема через участь у семінарах, конференціях та навчаннях. Це сприяє обміну досвідом та взаємному розумінню правозахисних питань. Національні суди надають відповіді на запити та запитання ЄСПЛ під час розгляду конкретних справ. Це є важливим етапом у встановленні фактів та обґрунтуванні позиції сторін. Співпраця із ЄСПЛ може сприяти зміцненню правозахисної культури в Україні, підвищенню кваліфікації правозахисників та підвищенню рівня правосуддя.

Початковий склад суддів (1959 рік): Початковий склад суддів Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) був обраний у 1959 році, коли Суд розпочав свою діяльність. Цей склад складався з 7 суддів, кожен з яких був обраний на 9-річний термін. Це були видатні правозахисники та юристи різних країн-членів Ради Європи. Ці судді грали важливу роль у визначенні процедур та стандартів роботи ЄСПЛ на етапі його формування, а їхні рішення визначали напрямок подальшого розвитку цього важливого міжнародного судового органу.

– Зміни та розширення (1980–2020 роки):

Протягом цього періоду відбулися важливі зміни в роботі ЄСПЛ. Зокрема, у 1980 році була прийнята Про-

токол № 11, який реформував систему Європейського Суду з прав людини та надавав йому постійне місце роботи у Страсбурзі. Цей протокол вніс значні зміни в систему ЄСПЛ, усунувши колегіальні палати та встановивши постійне місце роботи у Страсбурзі. Зміни спростили процес розгляду справ та забезпечили більш ефективне функціонування. Протокол № 14 вступив в силу в 2010 році та передбачав зміни у структурі та процедурах ЄСПЛ з метою подальшого покращення ефективності. Протокол № 15 доповнив ці зміни, спрощуючи процедуру розгляду справ та регулюючи деякі аспекти забезпечення правосуддя. У 2018 році була запроваджена стратегія «Брифінг 2018», яка спрямована на реформування ЄСПЛ. Вона визначає п'ять пріоритетних напрямків, зокрема поліпшення термінів розгляду справ, оптимізацію роботи Суду та розширення його впливу на правозахисний ландшафт. У 2020 році була прийнята нова стратегія «Доступність та ефективність», яка спрямована на подальше поліпшення діяльності ЄСПЛ. Вона визначає конкретні заходи для забезпечення більшої доступності та ефективності судового захисту прав людини. Ці реформи враховують виклики, з якими зіткнувся ЄСПЛ, і спрямовані на забезпечення ефективного та сучасного механізму захисту прав людини в Європі. Вони прагнуть досягти балансу між ефективністю судового розгляду та забезпеченням високих стандартів правосуддя.

– Розгляд справ і вплив на національні системи (2000–нині):

ЄСПЛ активно розглядає скарги громадян та інших осіб, які стверджують порушення їхніх прав за положеннями Конвенції. Рішення Суду мають вагомий вплив на національні правові системи та стандарти.

– Проблеми та реформи (останні роки):

Останні роки характеризуються обговоренням можливих реформ ЄСПЛ, таких як розгляд ефективності його роботи, скорочення термінів розгляду справ, а також питання забезпечення виконання рішень Суду. ЄСПЛ виявляє велику кількість поданих справ, що може призводити до значної затримки у розгляді. Це спричинило необхідність оптимізації процесів розгляду справ та розгляду питань щодо відповідності термінам. Виявляються труднощі в ефективному виконанні своїх рішень національними державами-членами. Це може залишати постраждалих осіб без можливості отримати компенсацію та виправлення порушень. Порушення прав людини які вчиняє Російська Федерація на окупованій території. Певні обставини можуть ускладнювати виконання рішень та можуть вимагати вдосконалення механізмів реагування на подібні ситуації. Пандемія COVID-19 викликала тимчасові зміни у роботі суду, включаючи відстрочення деяких розглядів. Це також призвело до збільшення кількості поданих справ внаслідок порушень прав під час пандемії.

Загалом, етапи формування ЄСПЛ свідчать про поступовий розвиток і зміцнення ролі Суду в гарантуванні прав людини в Європі.

Рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) мають кілька важливих характеристик та елементів:

1. **Обов'язковість:** Рішення Суду є обов'язковими для країн-членів Ради Європи, які ратифікували Європейську конвенцію з прав людини. Країни зобов'язані виконувати рішення Суду та приймати заходи для виправлення порушень, визначених у рішенні.

2. **Індивідуальні та колективні справи:** Рішення Суду можуть виникати внаслідок розгляду як індивідуальних скарг, поданих громадянами чи юридичними особами, так і колективних скарг, які можуть представляти групу осіб чи неправління організації.

3. **Забезпечення компенсації:** У випадках визнання порушень прав людини, Суд може призначити компенсацію для постраждалих. Це може включати матеріальну компенсацію та компенсацію за моральні страждання.

4. Визначення порушень та рекомендації: Рішення Суду визначають конкретні порушення статей Європейської конвенції з прав людини та надають обґрунтування для своєї позиції. Додатково, Суд може надавати рекомендації щодо змін у законодавстві чи процедурах країни, яка порушила права.

5. Публікація рішень: Рішення Суду публікуються та стають частиною юридичної практики. Це сприяє створенню прецедентів та забезпечує консистентність у застосуванні прав людини в різних справах та країнах.

6. Виконання рішень: Країни-члени зобов'язані виконувати рішення Суду. Якщо країна не виконує рішення або не приймає заходи для його виконання, це може призвести до додаткових процедур, включаючи винесення вироку про порушення.

Рішення ЄСПЛ грають ключову роль у захисті та забезпеченні прав людини в Європі, а їхні наслідки мають важли-

вий вплив на національні правові системи країн-членів Ради Європи. Завдяки практиці ЄСПЛ Конвенція залишається сильним і дієвим інструментом, якому під силу вирішувати актуальні виклики сьогодення, зміцнюючи верховенство права, підтримуючи демократичні основи в Європі [5].

Висновки. Висвітлено важливість та значущість ролі ЄСПЛ у забезпеченні ефективного захисту прав людини в Європі. Суд відіграє ключову роль у вирішенні конфліктів, визначенні стандартів та вдосконаленні правозахисної культури в регіоні. Розглянуті інноваційні підходи та рішення, які приймає ЄСПЛ, та їхній вплив на національні та міжнародні правові системи. Визначено проблемні аспекти діяльності ЄСПЛ, такі як велика кількість поданих справ та складність виконання рішень. Підкреслено потребу у подальших реформах та вдосконаленні системи, важливість співпраці ЄСПЛ із національними судами для ефективного захисту прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) від 04.11.1950 року (в редакції від 01.08.2021 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#top
2. Мішина Н. В. Принцип субсидіарності як засада місцевого самоврядування. Регіональна політика : історія, політико-правові засади, урбаністика, просторове планування, архітектура : зб. наук. праць : в 2 ч. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; редкол. : П. М. Куліков (голова) [та ін.]. Київ ; Тернопіль : Бескиди, 2019. Вип. 5, ч. 1 : П'ята міжнародна наук.- практ. конф., Київ, 22 листопада 2019 р. С. 20-22. Бібліогр. : 6 назв.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Перевірка війною: рішення, заяви та виклики Європейського суду з прав людини. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/perevirka-viynoyu-rishennya-zayavi-ta-vikliki-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini.html>
5. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5215/1/Онишко%20О.Б.%20--%20Міжнародний%20захист.pdf>